

Łukasz Jureńczyk

ORCID: 0000-0003-1149-925X

Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy¹

Institute of Political Sciences, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

Spółeczna pozycja kobiet w Afganistanie po 2014 roku

Streszczenie

W poszczególnych częściach artykułu przedstawiono kulturowe, teoretyczne i prawne aspekty problematyki, faktyczną zmianę pozycji Afganek, bariery ich emancypacji oraz opinie Afgańczyków na temat wybranych zagadnień dotyczące funkcjonowania kobiet w społeczeństwie. Po zakończeniu w 2014 r. misji ISAF (International Security Assistance Force) rząd prezydenta Aszrafa Ghaniego stanął przed poważnymi wyzwaniami w dziedzinie bezpieczeństwa. W związku z tym pojawiły się obawy, że kwestia praw kobiet może zostać zmarginalizowana. Spekulacje te nie potwierdziły się, ponieważ władze Afganistanu wykazują determinację w reformowaniu społecznego i prawnego statusu kobiet. Problemem jest jednak wprowadzanie w życie nowych rozwiązań, szczególnie na obszarach kontrolowanych przez talibów.

Słowa kluczowe: Afganistan, kobiety, prawa kobiet, Aszraf Ghani, talibowie

¹ Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, ul. księcia Józefa Poniatowskiego 12, 85-671 Bydgoszcz; adres elektroniczny autora: lukaszjurenczyk@o2.pl.

Wprowadzenie

Afgańskie kobiety były główną ofiarą radykalnego reżimu talibów, którzy zmarginalizowali ich pozycję w społeczeństwie (Giustozzi, 2009, s. 10). Polityka talibów prowadziła do wyparcia kobiet z życia społecznego, politycznego i gospodarczego Afganistanu. Kobiety nie mogły nawet same wychodzić z domów, spotykać się z innymi, pobierać nauk czy korzystać z opieki medycznej (Tortajada, 2004, s. 5). Rola kobiet sprowadzała się do wykonywania obowiązków domowych, przy zamkniętych drzwiach i zamalowanych oknach (Cole, 2009, s. 133–134). W państwie talibów kobieta miała wartość „rzeczy, przedmiotu, a nie żywej istoty” (Modrzejewska-Leśniewska, 2001, s. 57).

Początkowo administracja Billa Clintona postrzegала reżim talibów jako czynnik stabilizujący Afganistan. Pozytywne nastawienie amerykańskich władz wobec radykałów słabło jednak w wyniku nacisków krajowych organizacji broniących praw kobiet (Qassem, 2016, s. 118). Diametralna zmiana polityki nastąpiła jednak dopiero po serii ataków terrorystycznych na obywateli amerykańskich w różnych częściach świata, które były organizowane przez Al-Kaidę i kierowane z Afganistanu. Spektakularny zamach z 11 września 2001 roku przeprowadzony na terytorium Stanów Zjednoczonych doprowadził do interwencji zbrojnej w Afganistanie sił koalicyjnych pod amerykańskim przywództwem. Po obaleniu rządu talibów zachodnia opinia publiczna naciskała na włączenie praw człowieka, w tym praw kobiet, do afgańskiej konstytucji. W innym wypadku poparcie dla stacjonowania wojsk w tym państwie mogłoby znacznie osłabnąć (Lawless, Constantineau, Dizboni, 2017, s. 58). Istotny wpływ na prezydenta George’a W. Busha wywierała też jego żona Laura Welch Bush, która traktowała kwestię praw kobiet w Afganistanie jak osobistą „krucjatę” (Keane, 2016, s. 131).

Artykuł 22 podpisanej 26 stycznia 2004 roku przez prezydenta Hamida Karzaja konstytucji Afganistanu stanowi, że „Każdy rodzaj dyskryminacji lub rozróżniania obywateli Afganistanu jest zabroniony. Obywatele Afganistanu, mężczyźni i kobiety, mają w świetle prawa równe uprawnienia i obowiązki” (*The Constitution...* 2004, art. 22). Konstytucja gwarantuje również Afgankom wsparcie w dostępie do edukacji oraz pomoc socjalną dla wdów, których po wielu latach wojen są w Afganistanie setki tysięcy. W 2003 roku Afganistan ratyfikował Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 roku (United Nations, 1979). W 2009 roku uchwalono Prawo o zwalczaniu przemocy przeciwko kobietom (Law on Elimination of Violence against Women — EVAW). Ma ono upodmiotowić kobiety przed organami wymiaru sprawiedliwości, wprowadzić faktyczną ochronę praw kobiet oraz penalizować ich łamanie, w tym szczególnie przemoc wobec kobiet.

Od 2001 roku same Stany Zjednoczone przeznaczyły ok. 1,5 mld dol. na poprawę jakości życia Afganek. Pozytywnie wpłynęło to na przykład na dostęp kobiet do edukacji i szkoleń, opieki medycznej czy rynku pracy (Crane, Greenfield, 2014, s. 271). Znaczna część tych środków została jednak zmarnowana, a w Afganistanie nadal utrzymuje się kultura patriarchalna. Państwo to niezmiennie jest uznawane za jedno z najtrudniejszych do życia dla kobiet. Rozczarowanie przyniosła postawa samych demokratycznych władz

Afganistanu, bowiem w 2009 roku prezydent Hamid Karzaj zatwierdził dyskryminujące kobiety prawo rodzinne, które częściowo przywracało wobec nich zasady szariat. Pod presją międzynarodowej opinii publicznej została uchylona część najbardziej kontrowersyjnych przepisów, jak np. zakaz wychodzenia kobiet z domu bez zgody męża (Jauffret, 2014, s. 302). Niemniej jednak sytuacja ta pokazała, że równość kobiet i mężczyzn w Afganistanie ma charakter fasadowy.

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka i ocena pozycji Afganek w społeczeństwie po 2014 roku. Jest to ważna cezura, ponieważ tego roku została zakończona misja Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa w Afganistanie (International Security Assistance Force — ISAF), ponadto po ponad dekadzie rządów Hamida Karzaja nastąpiło przejście najwyższego urzędu w państwie przez Aszrafa Ghaniego. Artykuł ten nie dotyczy kwestii partycypacji kobiet w życiu politycznym i gospodarczym Afganistanu, którym to kwestiom zostały poświęcone odrębne teksty. Problem badawczy zawiera się w pytaniu, czy w badanym okresie następuje pozytywna zmiana pozycji społecznej kobiet w Afganistanie i czy tendencja ta będzie trwała. Główną tezą artykułu jest stwierdzenie, że mimo większej determinacji obecnych władz Afganistanu w zakresie poprawy społecznej pozycji kobiet, istnieje szereg czynników, które sprawiają, iż pozytywne przemiany są powolne, a ich przyszłość pozostaje niepewna. Podczas pisania artykułu skorzystano z literatury polsko- i anglojęzycznej, dokumentów i materiałów afgańskich instytucji państwowych i organizacji międzynarodowych, materiałów internetowych i prasy anglojęzycznej. W artykule zastosowano metodę analizy źródeł tekstowych. Skorzystano również z wyników badań sondażowych przeprowadzonych przez Fundację Azjatycką. Przeprowadzono też wywiad z Afganką — Wesną Aziz.

Kulturowe i teoretyczne aspekty społecznej pozycji kobiet w Afganistanie

Zgodnie z tradycją pasztuńską kobieta ma na równi z mężczyzną wypełniać obowiązki rodzinne, a jej pozycja nie powinna znacznie odbiegać od pozycji mężczyzny (Pstrusińska, 1977, s. 75). Z drugiej jednak strony reformy ukierunkowane na faktyczną emancypację kobiet w życiu społecznym Afganistanu wywoływały zdecydowany opór środowisk konserwatywnych, które skutecznie mobilizowały Afgańczyków do przeciwdziałania tym procesom. Tylko w XX wieku dochodziło do masowych protestów i wystąpień zbrojnych przeciwko reformom społecznym wprowadzanym przez króla Amanullaha Chana w latach 20., premiera Mohammada Daud Chana w latach 50. czy prezydenta Babraka Karmala w latach 80. Trudno również jednoznacznie określić pozycję kobiety w islamie. Z Koranu wynika z jednej strony, że kobieta i mężczyzna mają być sobie równi, z drugiej jednak strony — że mężczyzna ma sprawować opiekę nad kobietą, jako istotą słabszą, co stawia go w pozycji dominującej. Przeważające interpretacje zasad islamu przyczyniają się do utrwalenia nierówności płci, co obserwujemy w wielu państwach muzułmańskich, w tym w Afganistanie (Jureńczyk, 2016, s. 179). Podobnie jak w przeszłości, również współcześnie obserwujemy w Afganistanie opór przeciwko zachodzącym procesom emancypacyjnym. Można więc stwierdzić, że wynikająca z religii i tradycji afgańska obyczajowość, na której

straży stoją środowiska konserwatywne, istotnie przyczynia się do upośledzenia społecznego kobiet w Afganistanie. W związku z tym utrzymujący się stereotyp Pasztuna, jako bezkompromisowego strażnika żon i córek, jest w znacznym stopniu uzasadniony (Rzehak, 2009, s. 195).

Wyjaśniając problem nierówności społecznych na gruncie teorii socjologicznych, można wskazać dwa punkty widzenia. Funkcjonalna teoria stratyfikacji społecznej wiąże nierówność z koniecznymi imperatywami organizacyjnymi życia zbiorowego. Z kolei genetyczna teoria skumulowanych przewag odwołuje się do historycznej genezy nierówności, widząc jej źródło w dominacji i władzy. Różnie też postrzegana jest możliwość wyrównywania różnic wraz z rozwojem społecznym. Teoria funkcjonalna interpretuje nierówności jako zjawisko odwieczne i nieusuwalne, a nawet konieczne z punktu widzenia funkcjonowania społeczeństw. Teoria genetyczna wskazuje natomiast, że nierówności to efekt uwarunkowań historycznych. Zgodnie z nią wraz z rozwojem społecznym mogą, a nawet powinny być one zniesione, ponieważ stanowią czynnik konfliktogenny i dezorganizujący życie społeczne (Sztompka, 2003, s. 358–359).

W przypadku nierówności ze względu na płeć kluczową rolę odgrywa kwestia tak zwanej płci kulturowej, która przypisuje mężczyznom i kobietom różne role i tożsamości oraz stanowi ważny element stratyfikacji społecznej. Z reguły role męskie są wyżej cenione i nagradzane niż żeńskie, co przekłada się na ich lepsze usytuowanie w zakresie praw, władzy, prestiżu i zamożności. Teorie nierówności płci formułowane z perspektywy funkcjonalistycznej wskazują, jak różnice płci przyczyniają się do stabilności i integracji społeczeństwa. Podział obowiązków w rodzinie najczęściej sprowadzają do kwestii różnic naturalnych (biologicznych) między mężczyznami i kobietami. Teorie nierówności płci kreślone z perspektywy feministycznej są zgodne w kwestii mniejszych szans dla kobiet w społeczeństwie. Różnie jednak interpretują powody różnic płci kulturowej, odwołując się do szeregu zjawisk i procesów społecznych, w tym seksizmu, patriarchy, kapitalizmu czy rasizmu (Giddens, 2008, s. 133–140).

Wyjaśniając powody dyskryminacji kobiet w Afganistanie, warto odnieść się do teorii patriarchy sformułowanej przez Sylwię Walby. Została ona stworzona na potrzeby wyjaśnienia procesu emancypacji kobiet w cywilizacji zachodniej, głównie w Wielkiej Brytanii, jednak wiele jej aspektów ma charakter uniwersalny. Koncepcja patriarchy ma fundamentalne znaczenie we wszelkiej analizie nierówności płci, mimo że występuje on w różnych formach i odmianach. W ramach patriarchy w poszczególnych epokach historycznych, grupach etnicznych i klasowych, w różnej formie zostały wytworzone systemy struktur i praktyk społecznych. Zróżnicowane konstrukcje i mechanizmy łączy jednak wspólny cel w postaci dominacji mężczyzn nad kobietami, ich podporządkowania, ucisku i wyzysku kobiet. Według Walby patriarchat przejawia się w obrębie sześciu elementów, tj. pracy płatnej, produkcji w gospodarstwie domowym, kultury, seksualności, przemocy i państwa. Kobiety nie są jednak pasywnymi ofiarami opresyjnych struktur społecznych stworzonych przez mężczyzn. Rzeczą naturalną jest podejmowanie przez nie działań na rzecz zmniejszania nierówności płci w społeczeństwie, co z biegiem czasu prowadzi do zmiany formy patriarchy (Walby, 1990). W Afganistanie daleko idąca dyskryminacja

kobiet występuje we wszystkich sześciu strukturach patriarchy. Możliwe jest jednak stopniowe zwiększanie podmiotowości kobiet w afgańskim społeczeństwie, ale proces ten wymaga czasu i determinacji kobiet w walce o swoje prawa. Pełne zrównanie pozycji kobiet i mężczyzn jest praktycznie niemożliwe. Ważne jest jednak, aby forma patriarchy sukcesywnie łagodniała i ewoluowała z korzyścią dla kobiet.

Prawne aspekty społecznej pozycji kobiet w Afganistanie

Oceniając społeczną pozycję kobiet w Afganistanie, należy się odnieść do źródeł międzynarodowych standardów w zakresie praw kobiet. Wydana 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (United Nations, 1948) zawiera katalog podstawowych praw przysługujących każdemu człowiekowi, na równi — mężczyźnie i kobiecie. Mimo że nie ma ona charakteru prawnie wiążącego, to jest uznawana za prawo zwyczajowe, które powinno powszechnie obowiązywać we wszystkich państwach. Na jej podstawie 16 grudnia 1966 roku, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, zostały zawarte umowy międzynarodowe w postaci Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (United Nations, 1966a) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (United Nations, 1966b). Afganistan przystąpił do obu traktatów 24 stycznia 1983 roku, co oznacza, że ich przepisy mają dla władz Afganistanu charakter prawnie wiążący. Konwencje te rozwijają katalog praw zawarty w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w poszczególnych obszarach tematycznych, bez dyskryminacji ze względu jakkolwiek przesłankę, w tym na płeć. Afganistan, podobnie jak szereg innych państw, które przystąpiły do Paktów, ma poważne problemy z przestrzeganiem wielu wynikających z nich postanowień, szczególnie w stosunku do kobiet.

18 grudnia 1979 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (United Nations, 1979). Afganistan podpisał i ratyfikował tę konwencję, jednak w praktyce w państwie nie są przestrzegane jej przepisy, a część wymaganych praw nie została nawet wprowadzona na grunt krajowy. 1 sierpnia 2014 roku weszła w życie opracowana przez Radę Europy Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, zwana Konwencją stambulską (Council of Europe, 2011). Jest to pierwszy wszechstronny dokument tworzący ramy prawne i mechanizmy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, zwalczania tej przemocy, ochrony jej ofiar i pociągania do odpowiedzialności jej sprawców. Ze względu na położenie geograficzne Afganistan nie jest członkiem Rady Europy, nie jest więc sygnatariuszem konwencji. Niemniej jednak przepisy, które się w niej znajdują, powinny być przykładem stanowienia prawa w zakresie ochrony kobiet przed przemocą dla wszystkich państw na świecie. Trudno się jednak spodziewać, że w Afganistanie w najbliższych latach zostaną wdrożone standardy wyznaczone przez konwencję, a tym bardziej że będą skutecznie przestrzegane.

Prezydent Aszraf Ghani uważa, że dyskryminacja kobiet nie jest częścią afgańskiej kultury. Według niego istnieje silny związek między demokracją, bezpieczeństwem i równością

plci. Rozumienie tej zależności przez rząd Afganistanu ma przekładać się na jego wytężone wysiłki w zakresie wzmocnienia praw kobiet w państwie (Akseer, Yousufzai, 2017).

Na podstawie Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325 z 31 października 2000 roku (United Nations, 2000), poświęconej wpływowi konfliktów zbrojnych na sytuację kobiet, w lipcu 2015 roku w Afganistanie został zainicjowany Narodowy Plan Działania — Kobiety, Pokój i Bezpieczeństwo (Ministry of Foreign Affairs 2015). Celem programu jest wzrost aktywności kobiet w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym Afganistanu, wzmocnienie ich praw oraz ochrona kobiet przed przemocą i biedą. Zakłada on także zwiększenie zaangażowania kobiet w proces pokojowy i sektor bezpieczeństwa. Wśród szczegółowych celów planu wskazano (Ministry of Foreign Affairs, 2015, s. 1–2):

- udział kobiet w procesie decyzyjnym i kierownictwie w służbie cywilnej, rozstrzyganiu kwestii dotyczących bezpieczeństwa, pokoju i reintegracji społecznej;
- aktywne zaangażowanie kobiet w krajowe i regionalne wybory;
- dostęp kobiet do efektywnego, sprawnego i odpowiedzialnego wymiaru sprawiedliwości;
- wsparcie medyczne i psychologiczne dla ofiar przemocy seksualnej i domowej;
- ochronę kobiet przed wszystkimi rodzajami przemocy i dyskryminacji;
- zwiększenie finansowania działań w zakresie ochrony kobiet w nagłych wypadkach;
- przeciwdziałanie bezkarności w przypadkach przemocy wobec kobiet i innych przestępstw wobec nich;
- włączenie chłopców i dziewcząt w działania na rzecz walki przeciwko przemocy wobec kobiet;
- instytucjonalne wsparcie organizacji i stowarzyszeń dla kobiet;
- zwiększenie bezpieczeństwa ekonomicznego kobiet poprzez zwiększone możliwości zatrudnienia;
- zwiększenie dostępu dziewcząt i kobiet do edukacji, w tym szkolnictwa wyższego, szczególnie tych powracających z emigracji zewnętrznej i wewnętrznej.

31 grudnia 2017 roku weszło w życie Prawo przeciwko prześladowaniu kobiet i dzieci (Anti-Harassment of Women and Children Law). Wprowadzono w nim szereg definicji przestępstw przeciwko kobietom i wzmocniono procedurę wnoszenia skarg w tym zakresie. Prawo to zostało wprowadzone w dobrych intencjach, jednak jest pełne nieścisłości i błędów oraz przepisów, których w praktyce nie uda się zrealizować. Budzi to obawy obserwatorów, że w praktyce prawo to może okazać się nieskuteczne i nie dać właściwej ochrony prawnej poszkodowanym kobietom (ACBAR, 2017). Jak dotąd tylko ułamek zgłaszanych przypadków przemocy wobec kobiet podlegających pod EVAW stawał się podstawą do wszczynania postępowania prokuratorskiego. Powszechnie stosowaną praktyką jest iluzoryczna mediacja, której wynik kobiety najczęściej zmuszone są przyjąć pod presją rodziny, starszyny lub urzędników wymiaru sprawiedliwości.

Niepokoje napawa fakt, że w Afganistanie wstrzymano nowelizację kontrowersyjnego prawa rodzinnego, w tym rozwodowego. Poważne zastrzeżenia budzi również znowelizowany prezydenckim dekretem z 4 marca 2017 roku kodeks karny. Ze względu na naciski

środowisk konserwatywnych został z niego usunięty rozdział poświęcony EVAW. Rząd nie wywiązał się w pełni nawet z obietnic zakończenia praktyk wtrącania kobiet do więzienia za „przestępstwa przeciwko moralności” oraz „badania dziewictwa” przysposobianych dziewcząt (Roth, 2017). Pokazuje to, że zmiany w Afganistanie w zakresie praw kobiet natrafiają na największe bariery, jeśli dotyczą newralgicznych kwestii życia rodzinnego i stosunków między kobietami i mężczyznami.

Zmiany społecznej pozycji kobiet w Afganistanie

Obecna pozycja społeczna kobiet w Afganistanie i ich sytuacja prawna są nieporównywalnie lepsze od tych z okresu rządów talibów. Aktualnie Afganki mogą bez obecności mężczyzny poruszać się po miejscowości zamieszkania, a nawet podróżować. Dziewczyny urządzają spotkania towarzyskie i chodzą na zabawy do znajomych, nie obawiając się tam tańczyć i śpiewać (Aziz, 2018). Te zamieszkujące większe miasta mają dostęp do nowoczesnych technologii komunikacyjnych, w tym Internetu oraz oferowanych w nim komunikatorów i portali społecznościowych. Uczęszczają one do szkół, kończą studia, a część z nich pobiera nauki za granicą (Sadaat, 2016). Swobody tego typu, w tym prawie niczym nieskrępowana możliwość samorealizacji, dotyczą przede wszystkim dziewcząt pochodzących z bardziej otwartych światopoglądowo rodzin inteligentnych, które są lepiej sytuowane ekonomicznie. Dziewczęta wywodzące się z prowincji, z rodzin konserwatywnych, o złej sytuacji ekonomicznej, w których brakuje edukacji, trafiają na szereg ograniczeń w powyżej wskazanych kwestiach (Aziz, 2018).

Istotny wpływ na poprawę jakości życia afgańskich kobiet mają prozaiczne sprawy, takie jak zwiększający się dostęp do energii elektrycznej i ciepłej, dostęp do wody pitnej w bliskiej odległości czy możliwość korzystania z kuchenek elektrycznych i innych urządzeń AGD. Wszystko to sprawia, że Afganki mają większe szanse na zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych, a ich codzienna praca w domu jest lżejsza. Ponadto mają one więcej czasu na czytanie, uczenie się, dbanie o siebie i zaspokajanie potrzeby samorozwoju (Levi-Sanchez, 2017, s. 103, 110).

W ostatnich latach nastąpił skokowy postęp w kwestii dostępu Afganek do systemu edukacji. W 2001 roku liczba dzieci uczęszczających do szkół nie przekraczała 1 mln, a jedynie 3% z nich stanowiły dziewczęta, które w najlepszym wypadku mogły pobierać nauki na poziomie podstawowym. Wśród 20 tys. oficjalnie działających nauczycieli nie było kobiet, ponieważ ich praca w tym obszarze była zakazana (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, 2010, s. 8). Jedynie najbardziej odważne nauczycielki prowadziły tajne komplety, ryzykując karami cielesnymi lub nawet utratą życia. W roku obrachunkowym 2016/2017 liczba uczniów wynosiła już 8 868 122, z których 3 418 877 stanowiły dziewczęta i kobiety. Niepokojący był jednak spadek liczby uczennic o 5,8% w stosunku do roku obrachunkowego 2015/2016. Prawdopodobnie wynikał on głównie ze wzrostu obaw rodziców o bezpieczeństwo córek uczęszczających do szkół na terenach kontrolowanych przez talibów. W roku obrachunkowym 2016/2017 liczba nauczycieli wynosiła 197 160, w tym 64 271 stanowiły kobiety. Według danych Organizacji Narodów

Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — UNESCO) wskaźnik piśmiennosci kobiet systematycznie wzrasta i w 2015 roku umiało pisać i czytać 24% Afganek w wieku od 15 lat wwyż. Mimo postępu był to wynik nadal znacznie gorszy niż sąsiedniego Iranu (83%) czy choćby Pakistanu (42%) (Akbar, 2017).

Pozytywne zmiany, choć bardziej powolne, następują również w dostępie Afganek do systemu opieki zdrowotnej. W roku obrachunkowym 2003/2004 w Afganistanie było zatrudnionych 4082 lekarzy i 6835 osób tzw. profesjonalnej pomocy medycznej, z których znakomitą większość stanowili mężczyźni (Ministry of Public Health, 2013). W roku obrachunkowym 2016/2017 liczby te zwiększyły się do 9842 lekarzy, z czego 2037 stanowiły kobiety, oraz 21 502 osób profesjonalnej pomocy medycznej, w tym 8236 kobiet (Central Statistics Organization of Afghanistan, 2017, s. 139–140). W tym czasie znacznie wzrosła liczba miejsc w szpitalach i innych ośrodkach opieki zdrowotnej, ponadto istotnie poprawiło się ich wyposażenie i dostęp do leków. Dzięki temu możliwość korzystania kobiet z opieki medycznej jest nieporównywalnie większa niż w okresie rządów talibów. Pozytywnie przekłada się to na wszystkie dane zdrowotne. Przykładowo śmiertelność kobiet w okresie ciąży i porodu spadła z 1,6 tys. na 100 tys. żywych urodzeń w 2002 roku do 396 w 2015 roku (UN Women). Poważnym problemem pozostaje jednak koszt dostępu do systemu opieki zdrowotnej, który dla wielu rodzin, w tym upośledzonych ekonomicznie kobiet, jest istotnym czynnikiem zaporowym. Mimo pozytywnej zmiany w tej dziedzinie, poziom opieki medycznej Afganek jest diametralnie niższy na przykład od tego, jaki zapewnia obywatelkom sąsiedni Iran (Trust in Education).

Kobiety są coraz bardziej widoczne w przestrzeni publicznej, w tym w afgańskich mediach. W maju 2017 roku w Kabulu została uruchomiona pierwsza stacja telewizyjna prowadzona wyłącznie przez kobiety — Zan TV. Poranny serwis informacyjny tej stacji gromadzi przed telewizorami średnio 90 tys. widzów. Misją telewizji jest „zachęcenie kobiet do prowadzenia niezależnego życia poza domem”. Emitowane programy poruszają szereg kwestii ważnych dla kobiet — od problemów dyskryminacji i przemocy domowej, przez macierzyństwo, po modę (Banks, 2017). Tęgo samego miesiąca zaczął się ukazywać pierwszy w Afganistanie magazyn przeznaczony dla kobiet — „Gallara”, którego pierwszy numer wydrukowano w 2 tys. egzemplarzy. Podobnie jak w przypadku Zan TV, treści „Gallary” są przeznaczone przede wszystkim dla kobiet i obejmują zarówno lekką tematykę dotyczącą stylu życia, jak i poważne kwestie społeczne (Mashal, 2017). Przedsięwzięcia tego rodzaju z jednej strony aktywizują kobiety do działania, natomiast z drugiej strony wywołują wzburzenie wśród konserwatywnej części społeczeństwa afgańskiego. Kobiety zaangażowane w te pionierskie przedsięwzięcia są oskarżane o szerzenie wrogiej islamowi ideologii feminizmu, a radykałowie kierują wobec nich groźby.

W działalności na rzecz poprawy pozycji społecznej afgańskich kobiet ogromną rolę odegrały podmioty zewnętrzne. W trakcie realizacji operacji ISAF szczególną rolę pełniły Prowincjonalne Zespoły Odbudowy (Provincial Reconstruction Team — PRT). Ich pra-

cownicy uczestniczyli w procedurach dotyczących budowy szkół, szpitali i innych obiektów użyteczności publicznej, z których dziś afgańskie kobiety zasadniczo mogą korzystać na takich samych prawach jak mężczyźni. Pracownicy współpracy cywilno-wojskowej organizowali szereg szkoleń dla kobiet, które miały pobudzić w nich aktywność i przedsiębiorczość. Jednocześnie prowadzili kursy antydyskryminacyjne dla mężczyzn, aby nie dławili wzrastających aspiracji swoich żon i córek. Personel PRT zabiegał o odpowiednią reprezentację kobiet w instytucjach lokalnych, współtworzył miejsca pracy dla kobiet i starał się, aby głos kobiet był słyszalny, na przykład za pośrednictwem tworzonych lokalnych mediów (Kulesa, Górka-Winter, 2012, s. 219). Wsparcie dla afgańskich kobiet oferowało i nadal oferuje szereg międzynarodowych instytucji, w tym Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet (United Nations Development Fund for Women — UNIFEM) oraz liczne fundacje z siedzibami w państwach na całym świecie. Bez tej pomocy jakość życia afgańskich kobiet byłaby znacznie niższa.

Główne ograniczenia społecznej pozycji kobiet w Afganistanie

Jak wspomniano wcześniej, afgańskie dziewczęta i kobiety mają różne możliwości emancypacji. Te, które żyją na obszarach wiejskich, w konserwatywnych społecznościach pasztuńskich, a zwłaszcza w rejonach kontrolowanych przez talibów, mają utrudnioną możliwość korzystania z przyznanych im praw. Ponadto często są one ofiarami nadużyć i brutalnego traktowania, zazwyczaj nie mogąc liczyć na pomoc ze strony aparatu państwowego (Aziz, 2018). W dalszym ciągu częstymi zjawiskami są przymusowe małżeństwa, molestowanie seksualne oraz fizyczne i psychiczne znęcanie się. Miliony Afganek nadal żyją w biedzie, strachu, upokorzeniu (Sadaat, 2016). Według badań przeprowadzonych przez organizację Global Rights 87% Afganek doświadczało fizycznej, seksualnej lub psychologicznej przemocy, a 62% było poddawanych różnym formom przemocy (UN Women).

W 2017 roku Minister ds. Kobiet Afganistanu (Ministry of Women's Affairs of Afghanistan — MoWA) odnotowała wzrost przemocy wobec kobiet na tle płci, w tym głównie na obszarach kraju kontrolowanych przez talibów. Podobny wniosek przedstawiła Afgańska Niezależna Komisja Praw Człowieka (Afghan Independent Human Rights Commission). Instytucje te odnotowały tysiące przypadków pobic i okaleczeń, np. oblania kwasem, oraz zabójstw, w tym tzw. zabójstw honorowych. Większość tego typu spraw nie jest jednak zgłaszana na policję. Wśród głównych powodów są bezczynność władz w pociąganiu sprawców do odpowiedzialności karnej, tradycyjne obyczaje stawiające mężczyznę w uprzywilejowanej pozycji, stygmatyzacja ofiar i ich strach przed negatywnymi konsekwencjami (Amnesty International, 2018). Urzędnicy państwowi wykazują niechęć do ścigania, oskarżania i karania za przestępstwa przeciwko kobietom, co prowadzi do utrwalenia w społeczeństwie zjawiska przemocy wobec kobiet (UNAMA, 2018). Kobiety zazwyczaj są zmuszane przez członków rodziny, starszyznę plemienną lub policję do odstąpienia od złożenia skargi przeciwko swoim mężom. Tradycyjny system sprawiedliwości nie implementuje zmian prawnych mających zwiększać ochronę kobiet i nadal działa wbrew interesom

Afganek. Szukające pomocy maltretowane kobiety najczęściej spotykają się z obojętnością, a czasem same są oskarżane o tzw. przestępstwo moralne (UN Women). Standardową praktyką jest stosowanie mediacji, która utrwała bezkarność mężczyzn i rzadko przyczynia się do poprawy losu kobiety w związku małżeńskim. Walczące z zapisami EAW konserwatywne lobby ma swoich przedstawicieli na wszystkich poziomach władzy. Próbuje ono doprowadzić do usunięcia przepisów dotyczących na przykład karania mężczyzn za przemoc domową, udzielania schronienia maltretowanym kobietom czy minimalnego wieku wydawania dziewcząt za mąż (Razia's Ray of Hope Foundation). Remedium na tę sytuację jest wprowadzanie do przestrzeni publicznej znacznie większej liczby kobiet. Kobiety działające w polityce, mediach, organach ścigania i systemie sądownictwa byłyby bardziej otwarte na problemy kobiet, skłonne do słuchania o ich traumatycznych przeżyciach i przeciwdziałania im (Janjua, 2018).

Warto przywołać dane dotyczące służby kobiet w Afgańskiej Policji Państwowej (Afghan National Police — ANP). Pod koniec 2014 roku zatrudnienie kobiet w policji wynosiło niespełna 1,3%. W jej strukturach służyły zaledwie 2182 kobiety, z czego 280 było oficerami, 886 podoficerami, 950 posterunkowymi, a 66 odbywało szkolenie przygotowawcze (U.S. Department of Defense, 2014, s. 54). Asymetryczność ta jest warunkowana przede wszystkim czynnikami kulturowo-religijnymi, nadającymi kobietom i mężczyznom inne role społeczne. Ponadto służba funkcjonariuszek jest obciążona szczególnym niebezpieczeństwem, gdyż są one celem ataków radykałów. Nie mogą patrolować ulic w umundurowaniu, ponieważ grożą im za to szykany, a nawet śmierć. Funkcjonariuszki w codziennej pracy spotykają się także z uprzedzeniami ze strony kolegów policjantów (Jureńczyk, 2017, s. 59).

Jak wspomniano, sytuacja kobiet jest najtrudniejsza na terenach, gdzie wpływy talibów są znaczne. Znane są przypadki, że katowane przez mężów kobiety po zwróceniu się o pomoc do lokalnych władz zostały zabite przez talibów. Ponadto talibowie stosują brutalne kary cielesne wobec kobiet uprawiających seks pozamałżeński oraz prostytutek. Czasem dochodzi nawet do publicznych egzekucji kobiet za odstępstwa od zasad szariat. Przykładowo w marcu 2018 roku w dystrykcie Warduj w prowincji Badachschan ukamienowano kobietę za pozamałżeński stosunek płciowy, a mężczyznę wychłostano (Amnesty International, 2018).

Na obszarach kontrolowanych przez talibów ograniczany lub nawet zabroniony jest dostęp dziewcząt do szkół. Wynika to zarówno z przesłanek ideologicznych, jak i z powodu wykorzystywania placówek oświatowych do celów wojskowych i prowadzenia w nich rekrutacji (Roth, 2017). Sytuacje ograniczania dostępu dziewcząt do szkół mają także miejsce na obszarach kontrolowanych przez współpracujących z władzami konserwatywnych watażków. Kolejnym problemem są kwestie bezpieczeństwa i zagrożenie życia pobierających nauki dziewcząt. Nie godząc się na kształcenie dziewcząt, talibowie posuwają się do aktów terroru, przykładowo wrzucają do budynków szkolnych pojemniki z gazem trującym lub podpalają gmachy szkół. W lutym 2018 roku z powodu pogroźek władze były zmuszone zamknąć kilka szkół dla dziewcząt w prowincji Farah, okresowo odbierając możliwość kształcenia 3,5 tys. osób. Szkoły zostały ponownie otwarte po dziesięciu dniach, jednak

większość dziewcząt obawiała się do nich wrócić (Amnesty International, 2018). Na prowincji Afganistanu wiele dziewcząt nie jest posyłanych do szkół, ponieważ ich rodzice uważają, że edukacja nie jest im potrzebna. Wolą, aby wykonywały one obowiązki domowe i pracowały w rodzinnym gospodarstwie (Aziz, 2018).

Afganistan jest jednym z najbiedniejszych państw na świecie, a kobiety, obok dzieci, są szczególnie narażone na negatywne konsekwencje biedy, w tym na niedożywienie. W przybliżeniu ok. 21% Afganek ma za niski wskaźnik masy ciała (*body mass index*, BMI), 48% cierpi z powodu niedoboru żelaza, a 55% z powodu niedoboru jodu (Mehran, 2017). Ponieważ za finanse w afgańskich gospodarstwach domowych zazwyczaj odpowiadają mężczyźni, mogą oni wykorzystywać kwestię kupna żywności do faktycznego zniewalania kobiet. Jeśli kobieta nie może znaleźć zatrudnienia lub mąż nie pozwala jej pracować zawodowo, to strach przed głodem może zmusić kobietę do pełnej uległości. Ponadto setki tysięcy Afganek nie mogą liczyć na wsparcie ze strony mężczyzn, gdyż podczas wojny straciły mężów i ojców, zostali oni okaleczeni lub uzależnili się od narkotyków (Aziz, 2018). Z powodu biedy ograniczony jest dostęp kobiet do opieki zdrowotnej. Nadal miliony Afganek są narażone na cierpienie w wyniku chorób i urazów, z powodu braku dostępu do leków i profesjonalnej pomocy medycznej.

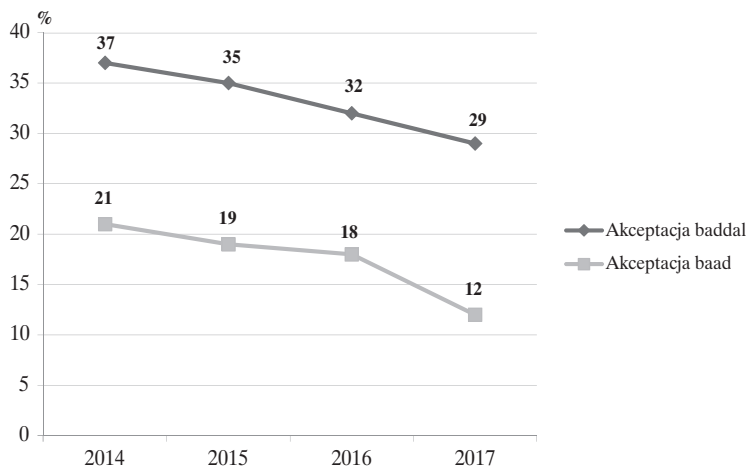
W Afganistanie wiele kobiet nadal jest zamykanych w domach, których nie mogą opuszczać same, bez towarzyszących im mężczyzn. Ponadto na afgańskiej prowincji, ale także w niektórych dzielnicach miast, są obszary, gdzie w miejscach publicznych kobiety nie pojawiają się bez burek, mimo że nie jest to wymagane przez prawo. Kwestia ta najczęściej pozostaje sprawą tabu, choć wiadomo, że często nie jest to swobodny wybór kobiety (Razia's Ray of Hope Foundation). Wiele Afganek nosi burki z powodu presji religijnej i kulturowej, a czasem nawet z obawy przed represjami ze strony talibów lub konserwatywnych mieszkańców ich miejscowości (Aziz, 2018). Są jednak kobiety, które noszą burki z własnego wyboru, z dumą oddając w ten sposób hołd tradycji i zwyczajom Afganistanu (Modrzejewska-Leśniewska, 2001, s. 435). Częściej wybierają one jednak kolory żywsze niż nakazane w okresie rządów talibów czerń lub inne ciemne barwy.

W kontekście praw i społecznej pozycji kobiet w Afganistanie warto zastanowić się nad problematyką pojednania narodowego z rebeliantami. Najdalej idącą propozycję w tym zakresie przedstawił prezydent Aszraf Ghani w lutym 2018 roku. Zgłaszając tę propozycję, postawił on talibom kilka warunków wstępnych, m.in. uznanie demokratycznego państwa prawa, szanującego prawa człowieka, w tym prawa kobiet. Z drugiej jednak strony zasugerował możliwość rozpisania nowych wyborów i — co szczególnie dyskusyjne — rewizji konstytucji (Shalizi, Mackenzie, 2018). Środowiska broniące praw Afganek z pewnością nie zgodziłyby się na inkluzję talibów do życia społecznego i politycznego, jeśli miałyby się to odbyć kosztem kobiet (Dobbins, 2014, s. 166). Z drugiej strony trudno sobie wyobrazić, aby talibowie poszanowali równość płci. Obecnie można o tym tylko dywagować, ponieważ jak dotąd talibowie nie wyrazili zainteresowania propozycją prezydenta.

Spoleczna pozycja i rola kobiet w opinii Afgańczyków

Fundacja Azjatycka (The Asia Foundation) corocznie przeprowadza badania opinii publicznej w państwach Azji. W Afganistanie badania były przeprowadzone już trzydzieści razy, a wzięło w nich udział ponad 97 tys. Afgańczyków. W sondażu z 2017 roku próba wyniosła 10 012 dorosłych Afgańczyków ze wszystkich 34 prowincji kraju (The Asia Foundation, 2017, s. 188). Jeden z dziewięciu bloków tematycznych dotyczył kwestii „kobiety w społeczeństwie”.

Wykres 1. Poziom społecznej akceptacji *baddal* i *baad* w latach 2014–2017

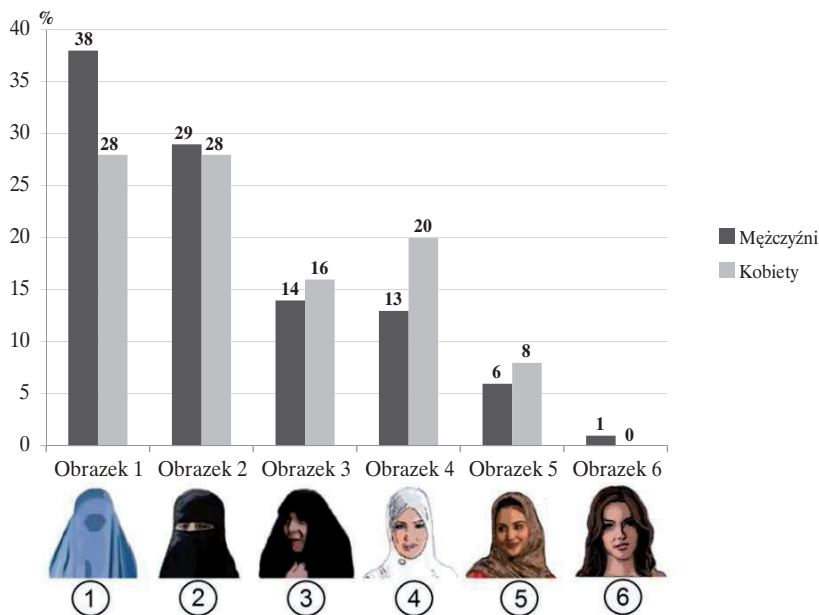
Źródło: opracowanie na podstawie: The Asia Foundation, 2017, s. 141.

Między 2014 a 2017 rokiem spadło przyzwolenie na praktykę przymusowego wydawania dziewcząt za mąż. *Baad*, czyli wydawanie córki za mąż za długi lub w celu rozwiązania sporu z inną rodziną, w 2014 roku akceptowało 21% Afgańczyków, a w 2017 roku już tylko 12%. Niewiele mniejszy spadek nastąpił w zakresie akceptacji *baddal*, czyli wymiany córek do małżeństw między rodzinami, która w analogicznym okresie zmalała z 37 do 29%. Ta pozytywna zmiana może pokazywać, że Afgańczycy otwierają się na świat i zaczynają dostrzegać, że niektóre praktyki stosowane wobec kobiet nie przystają do uniwersalnych wartości humanizmu.

Afgańskie społeczeństwo nadal opowiada się za noszeniem przez kobiety w miejscach publicznych tradycyjnych strojów muzułmańskich zasłaniających większość ciała, w tym głowę. W badaniach przeprowadzonych w 2017 roku za zasłaniającą całe ciało, włącznie z twarzą i oczami, burką (nr 1) opowiedziało się 32,7% respondentów, w tym 10% więcej mężczyzn niż kobiet. Za odsłaniającym oczy nikabem (nr 2) opowiedziało się 28,5% respondentów, przy zbliżonej liczbie mężczyzn i kobiet. Za trochę mniej konserwatywnym hidżabem (nr 4) i czadorem (nr 3) odpowiedziało się odpowiednio 16,4 i 14,7%, przy przeważającej liczbie kobiet popierających te stroje, szczególnie hidżab. Najbardziej respondenci wskazywali luźny hidżab (nr 5) i brak nakrycia głowy (nr 6), odpowiednio

6,8 i 0,6%, bez istotnej różnicy między mężczyznami a kobietami (The Asia Foundation, 2017, s. 142–143). Dane te pokazują, że Afgańczycy nie są otwarci na daleko idącą emancypację kobiet w kwestiach obyczajowych. Dotyczy to szczególnie tych kwestii, które nie są postrzegane jako szkodliwe dla kobiet. Afgańczycy uważają, że strój zakrywający ciało kobiety zapewnia jej czystość i powstrzymuje od grzechu zarówno kobiety, jak i mężczyzn.

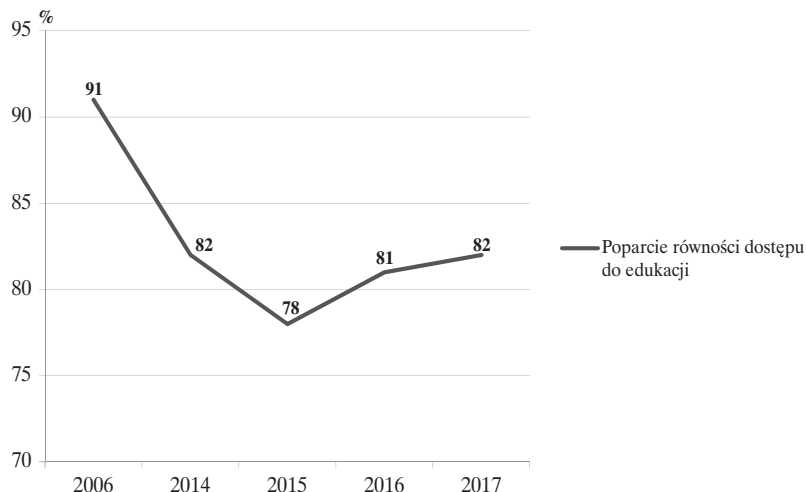
Wykres 2. Opinie na temat ubioru afgańskiej kobiety w miejscu publicznym w 2017 roku

Źródło: opracowanie na podstawie: The Asia Foundation, 2017, s. 142–143.

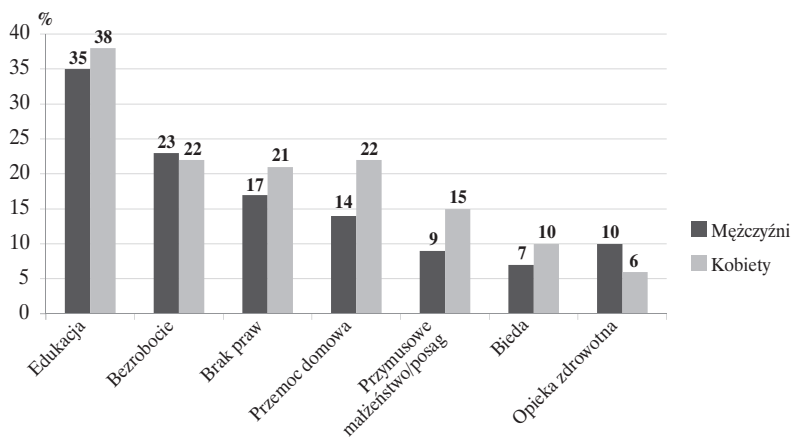
Najwyższe poparcie równości dostępu do edukacji miało miejsce w 2006 roku, kiedy to opowiadało się za nim 91% Afgańczyków. W kolejnych latach zaczęło ono spadać, szczególnie w okresie wycofywania się z kraju zagranicznych kontyngentów, osiągając w 2015 roku poziom 78%. W kolejnych dwóch latach nastąpiło jednak odwrócenie tego trendu i w 2017 roku popierało równy dostęp 82% Afgańczyków. Znacznie większe poparcie dla równości dostępu do edukacji występuje na obszarach miejskich. W 2017 roku zdecydowane poparcie deklarowało 56,6% mieszkańców miast i 35,4% mieszkańców wsi. Wynikało to zarówno z bardziej konserwatywnego podejścia mieszkańców wsi, jak i ze znacznie niższego poziomu bezpieczeństwa i z mniejszych wpływów władz państwowych na tych obszarach. Istotna różnica występuje również w podejściu do tej kwestii kobiet i mężczyzn. W omawianym roku zdecydowanie popierało równość dostępu do edukacji 47,8% kobiet i 33,6% mężczyzn. Jeśli chodzi o podział etniczny, to liczba zdecydowanie popierających ją Hazarów (53,2%) i Tadżyków (44,8%) była znacznie wyższa niż Pasztunów (34,6%) i Uzbeków (32,6%) (The Asia Foundation, 2017, s. 153).

Wykres 3. Opinie na temat równości dostępu afgańskich kobiet i mężczyzn do edukacji

Źródło: opracowanie na podstawie: The Asia Foundation, 2017, s. 153.

Wykres 4. Opinie na temat najpoważniejszych problemów, przed jakimi stają kobiety, z podziałem na płeć, w 2017 roku

Źródło: opracowanie na podstawie: The Asia Foundation, 2017, s. 162.

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni — na zbliżonym poziomie — jako najpoważniejszy problem w życiu Afganek postrzegają kwestię dostępu do edukacji, a na drugim miejscu bezrobocia, które wiąże się z wykształceniem. Na kolejnych miejscach znajdują się takie kwestie, jak brak praw, przemoc domowa, przymusowe małżeństwa i posag oraz bieda. Jest znamienne, że wszystkie te problemy są w mniejszym stopniu zauważane przez mężczyzn niż przez kobiety, w tym największa różnica w percepcji dotyczy przemocy i kwestii

małżeństw. Może to świadczyć o tym, że mężczyźni nadal tradycyjnie uważają, iż powinni pełnić dominującą rolę w związku małżeńskim, a to, co dzieje się w domu, nie powinno wychodzić poza jego mury. Więcej mężczyzn niż kobiet dostrzega z kolei problem dostępu kobiet do opieki medycznej.

Zakończenie

W cywilizacji zachodniej wiek XX przyniósł formalne uznanie praw człowieka bez względu na jakiekolwiek czynniki różnicujące ludzi, w tym prawnie upodmiotowił kobiety na równi z mężczyznami. W początku XXI wieku również w Afganistanie nastąpiło formalne zrównanie praw kobiet i mężczyzn. Formalna równość przyznanych praw nie oznacza jednak automatycznie faktycznej równości płci. Ta warunkowana jest bowiem równoważnymi możliwościami korzystania z przyznanych uprawnień (Firlit-Fesnak, Magnuszewska-Otulak, 2007, s. 267).

Jedna z afgańskich parlamentarzystek stwierdziła, że „równe prawa dla kobiet to iluzja (...) kulturalna fikcja dla dobrego samopoczucia, która pomaga sprzedać amerykańskie przedsięwzięcie u nich samych” (tłum. własne za: Jones, 2010, s. 97). Najbardziej trafnie słowa te odnoszą się do sytuacji na obszarach kontrolowanych przez talibów. Członkowie tego ruchu realizują politykę usuwania kobiet z przestrzeni publicznej. Czynią to, sięgając po bezwzględne metody, w tym zastraszania, pobicia, okaleczanie, a nawet zabójstwa. Nakazują mężczyznom zamykanie kobiet w domach i odbieranie im konstytucyjnych praw, w tym dostępu do edukacji i ochrony zdrowia (Akbar, 2017).

Jeszcze większe oburzenie budzi postawa licznych polityków, urzędników i funkcjonariuszy publicznych, których działania stoją w jawnej sprzeczności z konstytucyjnymi zasadami równouprawnienia płci i zakazu dyskryminacji kobiet (Jureńczyk, 2016, s. 178). Działają oni w imieniu formalnie demokratycznego państwa prawa, a mimo to sprzeniewierają się jego wartościom, utrwalając w społeczeństwie krzywdzące kobiety patriarchalne wzorce. Dzieje się to przy coraz bardziej biernej postawie społeczności międzynarodowej. Wraz z postępującą destabilizacją sytuacji bezpieczeństwa w Afganistanie, w parlamentach i mediach poszczególnych państw stopniowo wygasają debaty na temat praw kobiet (Destradi, 2016, s. 144).

Według S. Walby główną barierą na drodze do urzeczywistnienia równości płci jest struktura patriarchy, która we wszystkich jego obszarach, zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej, prowadzi do faktycznej dyskryminacji kobiet. W Afganistanie mamy do czynienia z patriachatem w sześciu wskazanych przez Walby przestrzeniach, tj. pracy płatnej, produkcji w gospodarstwie domowym, kultury, seksualności, przemocy i państwa. Afganki skupiają się na gospodarstwach domowych, mają ograniczony dostęp do pracy zarobkowej, czynniki kulturowe ograniczają im możliwość uczestnictwa w życiu społecznym, wiele z nich jest ofiarami przemocy, w tym przemocy seksualnej, a instytucje i służby państwowe tylko w pewnym stopniu chronią ich prawa. Mimo że patriachatu nie ma wewnątrz zakodowanego mechanizmu ewolucji, to może się zmieniać. W Afganistanie w ostatnich latach najdalej idące zmiany nastąpiły w obszarze państwa. Nawet całko-

wita eliminacja patriarchy w obrębie jednego ze wskazanych przez Walby obszarów nie doprowadzi jednak do upadku systemu patriarchy jako całości. Konieczne są działania wielopłaszczyznowe, inicjowane na wszystkich poziomach struktury państwowej i społecznej. Tylko takie kompleksowe podejście może doprowadzić do osłabienia patriarchy we wszystkich jego obszarach (Walby, 1990).

Zmiany prawne i instytucjonalne wprowadzone w ostatnich latach w Afganistanie jednoznacznie przyczyniają się do słabnięcia systemu patriarchy i polepszenia społecznej pozycji kobiet. Pokazują to poszczególne wskaźniki dotyczące aktywności kobiet w życiu społecznym państwa. Zasadniczo miliony Afganek przestały być więźniarkami we własnych domach, uzyskały dostęp do wielu świadczeń społecznych, w tym w zakresie edukacji i ochrony zdrowia. W ostatnich latach Misja Wsparcia Narodów Zjednoczonych w Afganistanie (United Nations Assistance Mission in Afghanistan — UNAMA) odnotowuje znaczny postęp władz Afganistanu w upodmiotowieniu kobiet, ochronie ich praw i implementowaniu zapisów EVAW. Międzynarodowi obserwatorzy dostrzegają determinację administracji prezydenta Aszrafa Ghaniego w działaniach na rzecz poprawy społecznej pozycji Afganek. Zachodzące procesy wspierane są z zewnątrz przez organizacje rządowe i pozarządowe z całego świata.

Jak wskazuje S. Walby, ogromną rolę we wprowadzaniu zmian w patriarchacie odgrywają same kobiety, zarówno w swoim bezpośrednim otoczeniu, jak i w szerszej strukturze społecznej (Walby, 1990, s. 200). W Afganistanie rolę pionierek zmian odgrywają aktywistki ruchu praw kobiet, policjantki, dziennikarki i urzędniczki państwowe, które prowadząc działalność na rzecz kobiet, ryzykują zdrowie i życie (Saqeb, 2016). Ważną okolicznością prowadzącą do umacniania społecznej pozycji Afganek jest dopuszczanie ich do coraz większej liczby eksponowanych stanowisk publicznych. Równie istotne jest edukowanie społeczeństwa w zakresie praw kobiet, umacnianie systemu ich ochrony oraz penalizowanie przestępstw wobec kobiet. Działania te wzajemnie się uzupełniają i stopniowo prowadzą do poprawy pozycji Afganek w społeczeństwie. Wpływają również na zmianę mentalności społeczeństwa Afganistanu, które akceptuje stopniowe łagodzenie formy patriarchy we wszystkich jego obszarach. Prowadzą do przełamywania stereotypowej opinii, że afgańskie kobiety nie odgrywają istotnej roli w społeczeństwie (Aziz, 2018).

Mimo pozytywnych zmian Afganistan nadal pozostaje w grupie państw najbardziej nieprzyjaznych i niebezpiecznych do życia dla kobiet. W 2015 roku Afganistan znajdował się na 154. miejscu wśród 188 sklasyfikowanych państw według indeksu nierówności płci (Gender Inequality Index) (UNDP, 2016). Trudno przewidzieć perspektywę dalszych zmian, ponieważ niepewna jest sytuacja bezpieczeństwa Afganistanu. Poważny niepokój budzi odbudowa sił i wpływów radykalnych grup, które nie godzą się na proces emancypacji kobiet. Jeśli sytuacja bezpieczeństwa nie zostanie względnie ustabilizowana, to dotychczasowe osiągnięcia w kwestii upodmiotowienia kobiet mogą zostać zniweczone.

Bibliografia

- ACBAR [Agency Coordinating Body for Afghan Relief and Development] (2017). *Medica Afghanistan: Our First Anti-Harassment Law and why it should be amended*. 9 March. Pobrane z: <http://www.acbar.org/article/medica-afghanistan%3A-our-first-anti-harassment-law-and-why-it-should-be-amended-> [dostęp: 20.05.2018].
- Akbar, S. (2017). *How millions of Afghan women are fighting to transform their lives*. 16 May. Pobrane z: <https://www.weforum.org/agenda/2017/05/afghanistan-women-fighting-back/> [dostęp: 20.05.2018].
- Akseer, T., Yousufzai, F.A. (2017). *In Afghanistan, Gender Not Always Indicator of Support for Women's Rights*. 13 December. Pobrane z: <https://asiafoundation.org/2017/12/13/afghanistan-gender-not-always-indicator-support-womens-rights/> [dostęp: 20.05.2018].
- Amnesty International (2018). *Afghanistan 2017/2018*. Pobrane z: <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/afghanistan/report-afghanistan/> [dostęp: 20.05.2018].
- Aziz, W. (2018). Wywiad autora z 19-letnią Afganką narodowości tadżyckiej mieszkającą w Kabulu, a do 7. roku życia w Kunduzie.
- Banks, G. (2017). Inside Zan TV: Afghanistan's first all-female station. *The Guardian*. 7 August. Pobrane z: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2017/aug/07/inside-zan-tv-afghanistans-first-all-female-station> [dostęp: 20.05.2018].
- Central Statistics Organization of Afghanistan (2017). *Statistical Yearbook of Afghanistan 2016/2017*. Kabul. Pobrane z: <http://cso.gov.af/en/page/1500/4722/2016-17> [dostęp: 20.05.2018].
- Cole, J.R.I. (2009). The Taliban, Women, and the Hegelian Private Sphere. W: R.D. Crews, A. Tarzi (red.), *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. (118–154). Cambridge, MA–London: Harvard University Press.
- Council of Europe (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Istanbul, 11 May. Pobrane z: <https://rm.coe.int/168008482e> [dostęp: 20.05.2018].
- Crane, K., Greenfield, V. (2014). The NATO drawdown: implications for Afghanistan and Pakistan. W: J. Krause, Ch.K. Mallory IV (red.), *Afghanistan, Pakistan and Strategic Change. Adjusting Western regional policy*. (269–289). London–New York: Routledge.
- Destradi, S. (2016). Germany's engagement in Afghanistan. W: R. Harshé, D. Tripathi (red.), *Afghanistan Post-2014. Power configurations and evolving trajectories*. (131–149). New Delhi–London–New York: Routledge.
- Dobbins, J. (2014). Launching an Afghan peace process. W: J. Krause, Ch.K. Mallory IV (red.), *Afghanistan, Pakistan and Strategic Change. Adjusting Western regional policy*. (149–170). London–New York: Routledge.
- Firlit-Fesnak, G., Magnuszewska-Otulak, G. (2007). Dyskryminacja a równouprawnienie; zadania dla polityki społecznej. W: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. (263–276). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2008). *Socjologia* [tłum. A. Szulżycka]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Giustozzi, A. (2009). *Koran, kalasznikow i laptop. Rebelia neotalibów w Afganistanie* [tłum. Ł. Müller]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Janjua, H. (2018). 'I went to empower Afghan women': female prosecutor on a lonely mission. *The Guardian*. 21 February. Pobrane z: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/feb/21/afghanistan-female-prosecutor-lonely-mission> [dostęp: 20.05.2018].
- Jauffret, J.Ch. (2014). *Afganistan 2001–2013. Kronika przepowiedzianego braku zwycięstwa* [tłum. E. Cylwik, J. Sheybal]. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Jones, S.G. (2010). *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*. New York–London: W.W. Norton & Company.
- Jureńczyk, Ł. (2016). *Polska misja w Afganistanie. Wojsko Polskie w operacji reagowania kryzysowego NATO*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Jureńczyk, Ł. (2017). Afgańska Policja Państwowa jako organ bezpieczeństwa państwa. Uwarunkowania i determinanty jej funkcjonowania. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, vol. 11, nr 1, s. 49–64.
- Keane, C. (2016). *US-Nation Building in Afghanistan*. London–New York: Routledge.
- Kulesa, Ł., Górka-Winter, B. (2012). From followers to leaders as 'coalition servants': the Polish engagement in Afghanistan. W: N. Hynek, P. Marton (red.), *Statebuilding in Afghanistan. Multinational contributions to reconstruction*. (212–225). London–New York: Routledge.
- Lawless, G.J., Constantineau, P., Dizboni, A. (2017). *A Hermeneutic Analysis of Military Operations in Afghanistan*. New York: Palgrave Macmillan.
- Levi-Sanchez, S. (2017). *The Afghan-Central Asia Borderland. The state and local leaders*. London–New York: Routledge.
- Mashal, M. (2017). Afghan Magazine, a Sisterhood of Ideas, Hopes to Counter Men's Sway. *New York Times*, 21 May. Pobrane z: <https://www.nytimes.com/2017/05/21/world/asia/afghan-magazine-a-sisterhood-of-ideas-hopes-to-counter-mens-sway.html> [dostęp: 20.05.2018].
- Mehran, W. (2017). *Food discrimination against woman in Afghanistan*. 7 August. Pobrane z: <https://www.boell.de/en/2017/08/07/food-discrimination-against-women-afghanistan> [dostęp: 20.05.2018].
- Ministry of Foreign Affairs (2015). *Afghanistan's National Action Plan on UNSCR 1325 — Women, Peace, and Security*. July. Pobrane z: <http://mfa.gov.af/en/news/afghanistans-national-action-plan-on-unscr-1325-women-peace-and-security> [dostęp: 20.05.2018].
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland (2010). *Poland's development cooperation with Afghanistan*. Warsaw. Pobrane z: https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/2010%20!/publikacje/MSZ_publicacja_afganistan_2010_www.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- Ministry of Public Health (2013). *Health Statistics*. Kabul. Pobrane z: <http://cso.gov.af/en/page/demographyand-socile-statistics/social-statistics/health-statistics> [dostęp: 20.05.2018].
- Modrzejewska-Leśniewska, J. (2001). *Talibowie*. Pułtusk: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku.

- Qassem, A.S. (2016). *Afghanistan's Political Stability. A Dream Unrealised*. London–New York. Pobrane z: <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- Pstrusińska, J. (1977). Paštunwali — afgański kodeks postępowania. *Etnografia Polska*, t. XXI, z. 2.
- Razia's Ray of Hope Foundation. *Women and Girls in Afghanistan*. Pobrane z: <https://raziarayofhope.org/women-and-girls-in-afghanistan.html> [dostęp: 20.05.2018].
- Roth, K. (red.) (2017). *Afghanistan. Events of 2017*. Pobrane z: <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/afghanistan> [dostęp: 20.05.2018].
- Rzehak, L. (2009). Remembering the Taliban. W: R.D. Crews, A. Tarzi (red.), *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. (182–211). Cambridge, MA — London: Harvard University Press.
- Sadaat, S. (2016). *For a generation of Afghan women, US foreign policy changed everything*. 25 October. Pobrane z: <https://www.pri.org/stories/2016-10-25/generation-afghan-woman-us-foreign-policy-changed-everything> [dostęp: 20.05.2018].
- Saqeb, H. (2016). *Bold Voices: A Brief History of Women's Rights Movement in Afghanistan*. 14 September. Pobrane z: <http://www.freewomenwriters.org/2016/09/14/afghan-women-history-post-taliban/> [dostęp: 20.05.2018].
- Shalizi, H., Mackenzie, J. (2018). Afghanistan's Ghani offers talks with Taliban 'without preconditions'. *Reuters*, 28 February. Pobrane z: <https://www.reuters.com/article/us-afghanistan-taliban/afghanistans-ghani-offers-talks-with-taliban-without-preconditions-idUSKCN1GCOJ0> [dostęp: 20.05.2018].
- Sztompka, P. (2003). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- The Asia Foundation (2017). *A Survey of the Afghan People. Afghanistan in 2017*. San Francisco. Pobrane z: https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2017/11/2017_Afghan-Survey_report.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan (2004). Kabul, 26 January.
- Tortajada, A. (2004). *Zdławiony krzyk* [tłum. E. Błaszczuk, K. Laszkiewicz, E. Morycińska-Dzius]. Warszawa: Wydawnictwo Amber.
- Trust in Education. *Life as an Afghan Woman*. Pobrane z: <http://www.trustededucation.org/resources/life-as-an-afghan-woman/> [dostęp: 20.05.2018].
- UNAMA [United Nations Assistance Mission in Afghanistan] (2018). *Injustice and Impunity. Mediation of Criminal Offences od Violence against Woman*. Kabul, May. Pobrane z: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_ohchr_evaw_report_2018_injustice_and_impunity_29_may_2018.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- UNDP [United Nations Development Programme] (2016). *Gender Inequality Index*. Pobrane z: <http://hdr.undp.org/en/composite/GII> [dostęp: 20.05.2018].
- United Nations (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. New York, 10 December. Pobrane z: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> [dostęp: 20.05.2018].
- United Nations (1966a). *International Covenant on Civil and Political Rights*. New York, 16 December. Pobrane z: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf [dostęp: 20.05.2018].

- United Nations (1966b). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. New York, 16 December. Pobrane z: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/01/19760103%2009-57%20PM/Ch_IV_03.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- United Nations (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW). New York, 18 December. Pobrane z: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm> [dostęp: 20.05.2018].
- United Nations (2000). *United Nations Security Council Resolution 1325 (2000). Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000*. New York, 31 October. Pobrane z: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000)) [dostęp: 20.05.2018].
- UN Women. *UN Women Afghanistan*. Pobrane z: <http://asiapacific.unwomen.org/en/countries/afghanistan> [dostęp: 20.05.2018].
- U.S. Department of Defense (2014). *Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan*. Washington, DC, October. Pobrane z: http://archive.defense.gov/pubs/Oct2014_Report_Final.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford, UK — Cambridge, MA, USA: Basil Blackwell.

The social position of women in Afghanistan after 2014

Summary

The individual parts of the article present cultural, theoretical and legal aspects of the problem, the actual change in the position of Afghan women, the barriers to their emancipation and the opinions of Afghans on selected issues in the area of women's functioning in society. After completing the ISAF mission in 2014, the government of President Ashraf Ghani faced major security challenges. There were therefore fears that the issue of women's rights could be marginalized. These speculations have not been confirmed because the Afghan authorities show determination to reform this area. However, the problem is the implementation of new solutions, especially in areas controlled by the Taliban.

Key words: Afghanistan, women, women's rights, Ashraf Ghani, Taliban